ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 12 Issue 6, December 2020

DOI Number: 10.9737/hist.2020.959

Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş Tarihi: 11.09.2020 Kabul Tarihi: 23.09.2020

Atıf Künyesi: Kasım Hızlı, “Şura-yı Devlet Azası Cavit Bey Cinayetinin Fransız Basınındaki Yansımasına II. Abdülhamid’in Tepkisi”, *History Studies*, 12/6, Aralık 2020, s. 3147-3159.

Şura-yı Devlet Azası Cavit Bey Cinayetinin Fransız Basınındaki Yansımasına II. Abdülhamid’in Tepkisi*

Reflection of Cavit Bey's Murder, Member of Council of State, in The French Press and Abdülhamid II's Reaction

Dr. Kasım Hızlı

ORCID No: 0000-0001-7265-5522

T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı

Volume 12
Issue 6
December
2020

Öz

Sultan II. Abdülhamid yabancı basında şahsını, temsil ettiği hilafet ve saltanat makamını itibarsızlaştırmaya yönelik yazıları ve bunları yazanları bilmek isterdi. Elçilerin görevlerinden birisi yabancı basında Osmanlı Devleti hakkında çıkan haberleri takip etmektir. Bunların tercümeleri Padişaha sunulur, önemli görülenler hakkında araştırma yapılır. Bu yayınların çoğu, padişahın para koparmaya çalışan ve yayınlandıkları yerlerde ehemmiyeti ve okuru olmayan gazetelerdi. Buna rağmen yabancı basında kamuoyu oluşturma ihtimalinden dolayı önlem alınır. Yabancı basın konusunda II. Abdülhamid'in doğrudan tepkisine, bir Fransız gazetesinde yayınlanan habere düştüğü nottan anlıyoruz. *L'Aurore* gazetesinde, Sadrazam Halil Rıfat Paşa'nın oğlu Cavit Bey'in katlinden II. Abdülhamid'i sorumlu tutan bir yazı yayınlanması üzerine padişah, Paris Büyükelçisi Salih Münir Bey'e görevini ciddiyetle yapması konusunda talimat verdi. Fransız mercilerine müracaat ederek yazarın cezalandırılmasını istedi. Salih Münir Bey, 9 Aralık 1899'da ilgili gazete ve gazeteci hakkında Fransa Dışişleri Bakanı ile görüştü. Dışişleri Bakanı Théophile Delcassé, Fransa'da güçler ayrılığı ve hukukun bağımsızlığı ilkesinin gazetecileri cezalandırmaya engel olduğunu beyan etti. II. Abdülhamid, Salih Münir Bey'in şifreli telgrafının altına, “Politika işi olmayıp namus meselesi” yazarak tavrını kısa fakat etkili şekilde dile getirdi. Bu tepki, II. Abdülhamid'in şahsı ve saltanatı hakkında yabancı basında çıkan haberlere bakış açısını ve bu yayınlarla mücadelenin hangi boyutlarda seyrettiği hakkında fikir vermektedir.

Anahtar kelimeler: Sultan II. Abdülhamid, Cavit Bey Cinayeti, Yabancı Basın, Paris Sefiri Salih Münir Bey, Pierre Quillard, *L'Aurore*, *Sémaphore de Marseille*

Abstract

Sultan Abdülhamid II would like to know the pieces (and their authors) issued in foreign press aiming at discrediting his person, the crown and the caliphate. It was among the jobs of the embassies to follow up the news and articles seen in the press abroad that were related to the Ottomans. Almost all these were translated in full/short and the Sultan would ask sometimes for further researches about those He deemed significant. Nearly all the pieces showed up were penned by men that intended to extort by intimidating the Sultan, and indeed were issued in papers that attracted very little attention. However, to avoid the possibility of creating a negative public opinion the related office opted to take due measures. The note written down by the Sultan

* Bu çalışma, 22-24 Ekim 2018 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenen, Vefatının 100. Yılında Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi Uluslararası Kongresi'nde sunulan sözlü bildirinin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş hâlidir.

himself upon the confidential telegram wired by Salih Munir, the Turkish ambassador to Paris, gives us the chance to catch a little hint about the approach of the Sultan to those matters. Pierre Quillard, published an article in the newspaper *L'Aurore*. In the article, Abdülhamid II accused of being the instigator of the murder of Cavit Bey, who was son of the PM Halil Rifat Pasha. Sultan asked Salih Munir to do his job tough-mindedly and apply to the related French authorities to get this man punished. On December 9, 1899 Salih Munir had a talk with the Foreign Minister and was told that Pierre Quillard would be harshly punished for all his slanderous discourse if it had not been for the principle of separation of powers and the judicial independence. Upon reading these lines Sultan wrote down, "It is not a matter of politics, but honour" and showed in a concise way how much stress he put on the subject. This very short sentence gives us a clue about the approach assumed by the Sultan against the news showed up in foreign press and about the dimensions through which the defence went on.

Keywords: Sultan Abdülhamid II, Murder of Cavit Bey, Foreign Press, Paris Ambassador Salih Munir Bey, Pierre Quillard, *L'Aurore*, *Sémaphore de Marseille*

Giriş

II. Abdülhamid, yabancı basında şahsı ve hükümeti hakkında yazılanları ve bunları yazanları bilmek isterdi. Elçilerin görevlerinden birisi yabancı basında Osmanlı Devleti hakkında çıkan haber ve makaleleri takip etmekte. Dikkat çekici haberlerin tercümeleri Padişaha sunulur, önemli görülenler hakkında geniş araştırma yapılır. Yabancı basındaki bu tür yayınların çoğu II. Abdülhamid'i endişelendirip para koparmaya çalışan ve esasında yayınladıkları yerlerde önemi ve okuru olmayan gazetelerdi.¹

Yabancı basını takip edebilmek için gerek Mabeyn ve gerekse elçilikler vasıtasıyla Avrupa'da çıkan 600'e yakın gazete ve mecmuanın takip edildiği bilinmektedir.² Takip görevi Hariciye Nezareti Tercüme Odası'nda ve Mâbeyn'de sayıları yirmiyi bulan, birkaç lisana vâkıf Mabeyn Mütercimleri tarafından yapılır.³ Takip edilen gazete ve dergilerden "erâcif-i kâzibe" ve "neşriyat-ı muzırraya" yer verenler ikaz edilir, yayınlarına devam edenlerin yurda girişi yasaklanırdı. Aleyhte yayınlanan yazılara, gerek görüldüğü takdirde Avrupa'nın etkili gazetelerinde tekzipname ve reddiyeler yazılırdı. Zararlı olduğu düşünülen kitap ve risaleler matbaaya gitmeden yazarı ile anlaşma yapılarak basımına engel olunmaya çalışılır, basımına engel olunamayan yayınların zaman zaman tüm baskıları satın alınarak piyasadan toplatılırdı.⁴

II. Abdülhamid'in geniş çaplı bir takip, tercüme, toplatma, para aktarma ve adam kazanma işlerini içeren bu masraflı yöntemi tercih etmesinin sebebi, mesnetsiz ve uydurma haberlerin Avrupa kamuoyunda hasara uğrattığı imparatorluk imajını düzeltmek, eski haşmetli günlerinden eser kalmayan devletin kaybettiği dünya dengesindeki yerini tamamen yitirmesini önlemek amaçlarına matuftu.⁵

Saray ve saray çevresinin yabancı basını kontrol maksadıyla aldığı bu önlemlere karşın, Avrupa'nın değişen Osmanlı algısı karşısında ortaya çıkan ve Osmanlı elçilerini zor durumda bırakan bir realite vardı. Kırım Savaşı'nda Osmanlı lehine siyaset izleyen Büyük Güçler'in birçoğu, 93 Harbi'nden itibaren bu siyasetlerini terk etmişlerdi. Bu yeni durum doğal olarak

¹ Salih Münir Çorlu, "II. Abdülhamid ve Ecnebi Matbuatı", *Akşam*, 24 Ekim 1938, s. 5.

² Muammer Göçmen, "II. Abdülhamid Döneminde Yabancı Basın Nasıl Takip Edilirdi?", *Tarih ve Toplum*, C. XXII, S. 128, Ağustos 1994, s. 22

³ Örikağasızade Hasan Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, Haz: Ali Adem Yörük, Dergah Yayınları, İstanbul 2007, s. 141-142.; Hariciye Nezareti Tercüme Odası ve Mabeyn mütercimleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sezai Balcı, *Babıali Tercüme Odası*, Libra Yayınları, İstanbul 2013, s. 232-236.

⁴ Sezai Balcı, "Sultan II. Abdülhamid Döneminde Yabancı Basın", *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid*, Ed. Gülbadi Alan-Şakir Batmaz, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2011, C. V, s. 53-54.

⁵ Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji*, Çev: Gül Çağalı Güven, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 143.

kamuoyu ve basına da yansımıştı. Osmanlı sultanı ve saltanatı hakkındaki yayınlarda hem nicelik hem de nitelik, yani üslubun sertleşmesi bağlamında bir artış söz konusuydu.⁶

II. Abdülhamid, Avrupa’da görev yapan elçilerden basın takibini ciddiye almalarını istiyordu. Elçilerin görevinin Devlet-i Aliye’nin çıkarlarını hakkıyla savunmak olduğuna dikkat çekiyor, padişahın kişiliğini hedef alan yayınlara karşı ciddiye çalışılması gerektiği, aksi halde sorumlu sayılacakları ifade ediliyordu.⁷

1. İbrahim Cavit Bey Cinayeti

İbrahim Cavit Bey, Sadrazam Halil Rıfat Paşa’nın oğludur. 1867 yılında Rusçuk’ta doğmuştur. İbtidai ve rüşdiye tahsilinin ardından bir süre Mekteb-i Sultani’de okuyan Cavit Bey, Mekteb-i Mülkiye-i Şahane’den mezun olmuştur. Türkçe ve Fransızca bilen Cavit Bey’in “*Tezyînât-ı Nisvâniye’nin Ahlâka Olan Tesiri*” isimli basılmış, “*Merâsim-i Muhtelif-i İzdivâciye*” isimli basılmamış bir eseri ile telif ve tercüme eserleri bulunmaktadır. Manastır ve Aydın vilayetlerinin mülki, tarihi, sinai, zirai, ticari özellikleri ve coğrafyasına dair iki salnâme hazırlamıştır. İzmir Reji Nezareti Türkçe Muhaberat Kâtipliği ile Tahrirat-ı Hariciye Kalemî’nde çalışmıştır. 18 Eylül 1889’da Cemiyet-i Rüşûmiye Azalığı’na, 11 Ağustos 1895’te Şura-yı Devlet azalığına tayin edilmiştir. 20 Şubat 1897’de rütbe-i bâlâ tevcih edilmiştir. 9 Ocak 1898’de altın ve gümüş imtiyaz madalyası verilmiştir.⁸

Cavit Bey, çıkar çatışması sebebiyle karşı karşıya geldiği saray çevresindeki Arnavutlar’ın serbest hareketlerinden ve artan nüfuzlarından rahatsızdı. II. Abdülhamid’e sunduğu raporda, bir Türk hükümdarının çevresinde çok sayıda Arnavut’u istihdam etmesini eleştirmişti. II. Abdülhamid, Cavit Bey’e kızmakla beraber cezalandırmamış, aksine 5 Ekim 1899 tarihinde murassa Osmanî Nişanı vermişti.⁹ Cavit Bey’in bu hadiseden kısa süre sonra öldürülmesi, cinayette sarayın dahil olduğu dedikodularına sebep oldu.¹⁰

Cavit Bey’in Arnavutlar aleyhindeki raporu, İstanbul’daki Arnavut önde gelenleri ile arasının açılmasına sebep oldu. Özellikle Esat Toptanî Paşa’nın kardeşi Haydar Gani Bey’le arasındaki husumet gün geçtikçe arttı. Gani Bey, Cavit Bey’i öldürmeye karar verdi. Bu durumdan Sadrazam Halil Rıfat Paşa’nın haberi oldu. Sadrazam, Gani Bey’in düşmanlığının, muhaliflerin etkisi ile olduğunu düşündüğünden aracilar vasıtasıyla soğukluğu gidermeye çalıştı ise de başarılı olamadı.¹¹

Süleyman Paşazade Ali Bey’in oğlu, Esat Toptanî Paşa’nın kardeşi, Padişah yaveri Arnavut Haydar Gani Bey, Yanya ve İstanbul’da gerçekleştirdiği cinayet, gasp ve kanunsuz hareketleri ile halka korku salmıştı. Suriye Valisi Mustafa Asım Paşa’ya suikast tasarlamasından dolayı Şam’a sürüldü ise de bir yolunu bulup kaçmıştı.¹² Gani Bey gücünü ailesinden ve “Tüfengiyân ve Yaverân-ı Hazret-i Şehriyârî” sıfatından alıyordu. II. Abdülhamid’in Arnavutlar’ı elde tutmak

⁶ Orhan Koloğlu, *Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2006, s. 70.

⁷ BOA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi), *Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı (Y.A.RES)*, 84/14, 14 Receb 1314 (19 Aralık 1896).

⁸ BOA, *Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri (DH. SAİD.d)*, 93/35. Cavit Bey’in fotoğrafı için bkz. EK-I.

⁹ BOA, *İrade Taltifat (İ.TAL)*, 135/35, 24 Zilkade 1315 (15 Nisan 1898).

¹⁰ İzzet Holo Paşa, *Abdülhamid’in Kara Kutusu Arap İzzet Holo Paşa’nın Günlükleri*, Haz: İbrahim Küreli, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2019, s. 271.

¹¹ BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Hariciye (Y.PRK.HR)*, 26/38, 14 Cemaziyelevvel 1316 (30 Eylül 1898).

¹² BOA, *İrade Dahiliye (İ.DH)*, 1295/102400, 5 Cemaziyelahir 1307 (26 Ocak 1890).; BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Başkatabet Dairesi Maruzatı (Y.PRK.BŞK)*, 52/88, 11 Muharrem 1315 (11 Haziran 1897).

için Arnavut önde gelenlerine gösterdiği müsamaha, verdiği rütbe ve statüler, Gani Bey takımının işine geliyordu.¹³

Aracıların telkinlerine kulak asmayan Gani Bey, kardeşi Esat Toptanî Paşa hakkında Şura-yı Devlet'ten çıkan olumsuz kararı ve giriştiği ihale işlerinin sadrazamın oğlu tarafından engellendiğini düşününce Cavit Bey hakkındaki suikast kararını uygulamak için harekete geçti. Bu düşüncesini açık açık dillendirmeye başladı. Fakat planını hayata geçiremeden Beyoğlu'ndaki Rumeli Hanı'nda arkadaşı Bursalı Hafız Paşa tarafından bir iş meselesi sebebiyle çıkan tartışmada öldürüldü. Kâtilin kim olduğu tespit edilemedi. Zira Hafız Paşa, cinayeti işleyip Atina'ya kaçmıştı. Halil Rıfat Paşa'nın oğlu Cavit Bey ise cinayette hiç dahil olmadığı halde cinayet üzerinden Arnavutlara gözdağı vermeye devam etti. Arnavutlar, Gani Bey cinayetini Cavit Bey'in işlediğini düşünerek Arnavutluk'taki Dukakin Kanunu'nun "kana kan" ilkesine göre intikam almayı tasarladılar.¹⁴

7 Ekim 1899 tarihinde Büyüka'daki köşküne gitmek için Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi'nden çıkarak Galata Köprüsü'ne gelen Cavit Bey, Arnavut Hacı Mustafa tarafından üç kurşunla öldürüldü. Ölüm haberi ertesi gün *Sabah* gazetesinde şu şekilde verilmiştir:

"Dün akşamüstü Köprü üzerinde müthiş ve müessif bir cinayet vuku bulmuştur. Sadrazam fehâmetlü devletlü Halil Rıfat Paşa Hazretlerinin mahdumları Şura-yı Devlet Azasından ve rütbe-i bâlâ ricalinden Cavid Bey, dünkü gün saat ona çeyrek kalarak mahall-i memuriyeti olan Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi'nden çıkıp arabaya râkiben köprüde Ada İskelesi'ne inilen merdivenin önüne kadar gitmişler ve orada Ada vapuruna binmek üzere arabadan inip merdivenin ikinci kademesinde bulundukları sırada beş on adım ötede köşede durmakta olan Arnavut kıyafetli bir şahıs elindeki Karadağ revolveriyle müşarun-ileyhin üstüne ateş etmiş ve ilk kurşun sol memesi üstüne, ikinci kurşun yine sol memesinin altına isabet etmiştir. Cavid Bey bu kurşunların tesir-i canhıraşıyla hemen merdivenlerden yukarıya köprüye kaçmak için arkasını kâtile döndüğü sırada kâtil bir el daha boşaltarak sırtına, kürek kemikleri arasına isabet ettirmiş, dördüncü kurşun da boşa gitmiştir. Cavid Bey üçüncü kurşunu müteakiben vücudunun ceriha alan mahallerinden kanlar boşanmaya başlamış ve artık ayakta durmaya tahammül edemeyip yere düşmüş ise de vakada hazır bulunanlar tarafından kaldırılarak Ada İskelesi'nin bilek mahalli karşısında yeni inşa ettirilmiş olan mescid-i şerife nakl olunmuştur. Kâtilin endaht ettiği kurşunların sesi Aziziye Karakol-ı hümayunundan işitilmekle derhal mezkûr karakolhaneye memur Ferik saadetlü Mustafa Paşa Hazretleri ile Voyvoda Serkomiseri izzetlü Mehmed ve Köprü Serkomiseri izzetlü Ahmed Efendiler maiyetlerine lazım gelen memurin-i zabıtayı bi'l-istishab mahall-i vakaya şitabân olmuşlardır. Zaten vaka-i cinayetin hudûsü akîbinde Ada İskelesi'ne memur, İstanbul Sivil Bölüğü Komiseri rifatlü Hüsnü Efendi ile maiyetinde bulunan polis neferâtı ve Nizamiye ve Bahriye tahkik memurları derhal yetişmişlerdir (...)." ¹⁵

Cinayet gündüz vakti, herkesin gözü önünde gerçekleştiği için halk arasında çokça konuşulmuş ve uzun yıllar hafızalardan silinmemiştir.¹⁶

2. İbrahim Cavit Bey Cinayetinin Fransız Basınındaki Yansıması

Cavit Bey'in katledildiği yıl, Fransa ile Osmanlı Devleti arasındaki anlaşmazlıkların su yüzüne çıktığı ve Fransa'nın Osmanlı Devleti'ni sık sık gambot diplomasisi ile tehdit ettiği bir süreçti. Bu anlaşmazlıkların başlıcası Kayzer Wilhelm'in Ekim 1898'de gerçekleştirdiği İstanbul

¹³ BOA, *İrade Taltifat (İ.TAL)*, 109/60, 30 Ramazan 1314 (4 Mart 1897).

¹⁴ Süleyman Kani İrtem, *Sultan Abdülhamid ve Yıldız Kamarillası*, Haz: Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul 2003, 199-204.

¹⁵ "Bir Cinayet-i Müessife", *Sabah*, 8 Ekim 1899, s. 1.

¹⁶ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013, C. III, s. 1562-1566.; Refik Halid Karay, *Bir Ömür Boyunca*. Haz: Yusuf Turan Günaydın, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 70-73.

ziyareti ile Almanlara verilen Bağdat Demiryolu imtiyazının Fransa’da oluşturduğu rahatsızlıktı. Fransa’dan yapılan askeri siparişlerin azalması, 1895 Ermeni Olayları esnasında zarar gören Fransız müesseselerine ödenmesi talep edilen tazminat ve Fransa vatandaşları banker ailelerine (Lorando-Tubini) olan borçlar, anlaşmazlıkları artıran diğer sebeplerdi.¹⁷

Osmanlı Devleti ile Fransa arasındaki çatışma alanları, basının kullandığı dili etkiliyordu. Fransız basını, İstanbul’daki muhabirlerden aldığı asıllı asılsız telgrafları ve Avrupa basınında yayınlanan haberleri her fırsatta II. Abdülhamid ve rejimi aleyhinde kullanıyordu. Cavit Bey’in katledilmesi üzerine *L’Aurore* gazetesinde, cinayetin II. Abdülhamid’in tertibi olduğu yönünde yayın yapıldı. *Sémaphore de Marseille* gazetesi ise sütunlarında, II. Abdülhamid’in cinayet sonrası yaşadığı çaresizliğe dikkat çeken bir *Şark Mektubu*’na yer verdi. Bu yayınlar hakkında Paris Sefareti tarafından Mabeyn ve Babıali’ye bilgi verildi.

Çorluluzâde Salih Münir Bey,¹⁸ yedi yıllık (4 Nisan 1888-20 Aralık 1895) Hariciye Mektupçuluğu’nun ardından Paris Büyükelçisi olarak görevlendirildi. Yabancı basının takibi, ilgilenmesi gereken önemli başlıklardan biri idi.¹⁹

1899 yılının Ekim-Kasım ayları, *Sémaphore de Marseille* ve *L’Aurore* gazetesinin Sadrazam Halil Rıfat Paşazâde Cavit Bey’in öldürülmesi konusunda yaptıkları yayın sebebiyle Yıldız Sarayı ile Paris Sefareti arasında hararetli yazışmaların yapıldığı bir zaman dilimi oldu.

Sémaphore de Marseille ile *L’Aurore* gazetesinin yayınları, Yıldız Sarayı tarafından “namus-ı mukaddes-i mülûkaneye dokunur surette gayet “melunâne” olarak nitelendi. Böyle bir cinayetin bir hükümdara isnadına hiçbir devlet kanunu müsamaha ile bakamayacağından vakit geçirmeden dava açılması istendi. Makaleleri yazarlar cezalandırılmayacak olursa Osmanlı elçilik heyetinin Paris’ten çekileceği ve diplomatik ilişkilerin kesileceğine vurgu yapıldı.²⁰

Sémaphore de Marseille gazetesinde *Şark Mektubu* başlığıyla yayınlanan yazıda, mahkeme sürecinin taraflarda oluşturduğu etkiye vurgu yapılmıyordu:

¹⁷ William I. Shorrock, *French Imperialism in the Middle East: The Failure of Policy in Syria and Lebanon, 1900-1914*, University of Wisconsin Press, Wisconsin 1976, s. 27-29.; Edip Öncü, *The Beginnings Of Ottoman-German Partnership: Diplomatic And Military Relations Between Germany And The Ottoman Empire Before The First World War*, (Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2003, s. 23.; Fikrettin Yavuz, *Osmanlı Devleti’nde Ermeni Terörü 1896 Osmanlı Bankası Baskını*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 296-308.

¹⁸ Paris Büyükelçisi Salih Münir Paşa (Çorlu): Türk siyasi hayatına çok sayıda devlet adamı yetiştiren Çorlulu ailesindendir. 24 Kasım 1857’de Vefa’da dünyaya geldi. Babası Nafia Nazırı Mahmud Celaleddin Paşa’dır. Sıbyan mektebinin ardından yeni açılan Mekteb-i Sultani’ye (Galatasaray Lisesi) girdi. Burada Fransızcasını ilerletti. II. Abdülhamid’e şehzadelğinde intisap ederek teveccühünü kazandı. Tahta çıktıktan sonra padişahın yakınları arasında yer aldı. 1872 yılında mülâzemetle Babıali Tercüme Odası’na girdi. Ahmed Vefik Paşa’nın Başvekâleti zamanında paşanın hususi kâtipliğini yaptı. 20 Haziran 1879’da Orman ve Meadin Nezareti Mektupçuluğu’na, daha sonra Ticaret ve Ziraat Nezareti Mektupçuluğu’na tayin edildi. 1888 yılında Hariciye Nezareti Mektupçuluğu’na tayin edildi. 1895 yılının Aralık ayında Paris Sefiri tayin edildi. Jön Türk firarilerinin takibinde, 1906’daki Balkan Antantı teşebbüsünde önemli görevler üstlendi. 19 Ağustos 1908’de irade-i seniye ile görevden alındı. II. Meşrutiyet’ten sonra kendisini tarih araştırmalarına verdi. Paris Siyaset ve Ahlak Bilimleri Akademisi’ne (l’Académie des Sciences Morales et Politiques) aza seçildi. 1925 yılında yurda döndü. Başvekâlet Arşivi’nde tasnif işlerinde çalıştı. Aynı yıllarda dış politika makaleleri ile hatıralarını gazete ve dergilerde yayınladı. 27 Ocak 1939’da vefat eden Münir Paşa, Beşiktaş Yahya Efendi’deki aile mezarlığına defnedildi. (Ali Birinci, "Münir Paşa", *Yaşamları ve Yapılarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. II, YKY, İstanbul 2008, s. 330-332.; Kasım Hızlı, *Paris Büyükelçisi Salih Münir Paşa’nın (Çorlu) Hayatı ve Faaliyetleri (1857-1939)*, (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2020, s. 19, 25, 31, 44, 52; Sinan Kuneralp, *Son Devri Osmanlı Erkan ve Ricali (1839-1922)*, Isis Press, İstanbul 2003, s. 119.; Galip Kemalî Söylemezoğlu, “Salih Münir PŞ”, *Yedigün*, 7 Şubat 1939, s. 12-13.) Salih Münir Bey’in fotoğrafı için bkz. EK-II.

¹⁹ BOA, Yıldız Esas Defterler (Y.EE.d), 1115, s. 33-34, 28 Cemaziyelevvel 1314 (4 Kasım 1896).

²⁰ BOA, Yıldız Esas Defterler (Y.EE.d), 1118, s. 8-9, 3 Receb 1317 (7 Kasım 1899).

“Sadrazamın oğlu Cavit Bey’in kâtili Hacı Mustafa’nın gelecek pazartesi günü cinayetten yargılanmasına başlanacağı rivayet edilmektedir. Mahkemenin nasıl yapılacağı merak ve endişe ile bekleniyor. Çünkü Sadrazam, Padişaha takdim ettiği arızada Adliye Nazırı Abdurrahman Paşa’yı, kâtili cezadan kurtarmaya çalışmakla itham etmiştir. Cavit Bey’in katline sevinen Arnavutlarla, Hacı Mustafa’nın az zaman zarfında asılmasını talep eden Çerkesler, Kürtler ve Araplar arasında Yıldız Sarayı’nda her gün birtakım münakaşa vuku bulmaktadır. Padişah, sükûneti sağlamaya ve iki tarafın arasını bulmaya beyhude yere uğraşüyor. Cavit Bey’in kâtilini cezasız bırakmak Türkler arasında büyük infiale sebep olacaktır. Adaletin gereğini yapmak ise Yıldız Sarayı’ndaki Arnavutları isyana sevk edebileceğinden bu iki şıktan hangisini seçmek gerekeceği konusunda II. Abdülhamid mütereddit bulunuyor.”²¹

II. Abdülhamid aleyhine yayın yapmayı hem çıkardığı *Pro Armenia* gazetesi hem de başka gazetelerde yayınladığı yazılarla âdet edinen gazetecilerden biri Pierre Quilliard idi. Paris Sefiri Salih Münir Bey’in “*edepsiz, yalancı ve iftiracı*” olarak nitelediği Quilliard, Ermeni ve Bulgar ayrılıkçıları destekleyici yayınlar yapıyordu. Quilliard’ın *L’Aurore*²² gazetesinde yayınladığı “Büyük Suikastçı” başlıklı yazı doğrudan II. Abdülhamid’i hedef alıyordu:

“Arnavut Hacı Mustafa, Sadrazamın oğlu Cavit Bey’i birkaç hafta önce güpegündüz Galata Köprüsü üzerinde öldürdüğünde, suikastın şahsi bir intikam mı politik bir cinayet mi olduğu merak edilmekteydi. Rivayete göre Abdülhamid, Mabeyncisi Gani Bey cinayeti ve sadık hizmetkârı Lütfi Ağa’nın ölümü üzerine eğilmiş vaziyette idi. Talih, tuhaf bir biçimde Abdülhamid’e işbirlikçiler ve nitelikli suç ortakları sunuyor. Eskiden onun hizmetkârları hizmette kusur etmiş olsaydı klasik kahve sunma taktiğiyle icabına bakılır ve malları müsadere olunurdu. Fakat şimdi zehrin yerini daha zalim araçlar aldı. Gani Bey, Abdülhamid’in yakın çevresinin en berbat haydutlarındandı. Tüccarlara haraç keser, emlak alır satar, fidye işine girerdi. Bunlar küçük suçlardı. Bir polis memurunu haklamıştı, Camelia isimli bir İtalyan kızını öldürmüştü. Bu işlerden sorumlu tutulmadı. Fakat nihayet, nüfuzuna engel oluşturan, aralarında Cavit ve Ragıp gibi en önemli ikisinin olduğu belalıları bertaraf etmek noktasına gelmişti. Onlar da korkarak kendilerini savundular ve efendilerine şikâyetinde bulundular. Kızıl Canavar [II. Abdülhamid kastediliyor] inlercesine şöyle dedi: ‘Ah, sevgili dostlarım! Size yardım edemem. Fakat ondan kurtulacak birini bulursanız...’ Birkaç gün sonra kalabalık bir sokakta, gözler önünde polisin göz yummasıyla Hafız Paşa, Gani Bey’i öldürdü. Hiç kimse bu cinayeti sorgulamayı düşünmedi. Ardından Cavit aşırı derecede küstahlaştı. Abdülhamid, üzerindeki şüpheleri gidermek için yaverlik rütbesinin en yükseğini verdikten sonra Cavit Bey öldürüldü. Büyük Suikastçı [Abdülhamid kastediliyor] böylelikle suçlarının esiridir. Bu gidişle muğlak bir harem trajedisinde bir hizmetkâr tarafından boğularak sefilce yok olacak. Makyavelizmi onu daha da kötü yönlendiriyor.”²³

II. Abdülhamid’in etrafında Fehim Paşa ve Gani Bey gibi yasadışı işlerle meşhur olmuş şahısların olduğu bilinmektedir. Fakat yabancı basında oluşturulan “Kızıl Sultan” imajının aksine II. Abdülhamid’in muhaliflerini suikastle ortadan kaldırmak yerine para, nişan ve madalya ile yanına çekmeye çalıştığı bilinmektedir.²⁴

3. II. Abdülhamid’in Tepkisi

Cavit Bey’in katlinin “namus-ı mukaddes-i mülûkaneye dokunur surette” ele alındığı bu iki metni, Fransa’da bine yakın gazete olduğu halde hiçbirisi nakletmemişti. Buna rağmen dava açmak için sefaret avukatı ve Marsilya Başkonsolosu hazırlığa başladı.²⁵

²¹ BOA, *Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV)*, 196/106, 24 Receb 1317 (28 Kasım 1899).

²² *L’Aurore* gazetesinin ilgili nüshası için bkz. EK-III.

²³ Pierre Quilliard, “Le Grand Assassin”, *L’Aurore*, 27 Ekim 1899, s. 1.

²⁴ *Tahsin Paşa’nın Yıldız Hatıraları Sultan Abdülhamid*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1999, s. 55.

²⁵ BOA, *Yıldız Esas Defterler (Y.EE.d)*, 1118, s. 9, 5 Receb 1317 (9 Kasım 1899).

Paris Büyükelçisi Salih Münir Bey, Fransa Dışişleri Bakanı Théophile Delcassé ile görüşerek yazarların cezalandırılmasına dair talebi iletti. Dışişleri Bakanı Théophile Delcassé, Fransa'da güçler ayrılığı ile hukukun üstünlüğü ilkesi olmasa yazarları cezaya çarptırmakta tereddüt etmeyeceğini bildirdi. Yasal engele rağmen Adalet Bakanı'yla konuşup kanun dairesinde yapılması mümkün olan şeyleri yapmaktan geri durmayacağını ifade etti. Salih Münir Bey, Dışişleri Bakanı Delcassé'nin cevabını vakit geçirmeden telgrafla Mabeyn'e bildirdi. II. Abdülhamid, çaresizlik anlamı taşıyan bu telgrafa, "*Politika işi olmayıp namus meselesi*"²⁶ tepkisi ile karşılık verdi.²⁷

Telgrafa düşülen, "*Politika işi olmayıp namus meselesi*" notu çerçevesinde Paris Sefareti'ne tekrar talimat verildi. Münir Bey, bu talimat çerçevesinde gazeteciler aleyhine dava açmak için iddianame hazırlamaya başladı. Dava için Mabeyn ve Babıali'den birtakım evrakın gelmesi beklendi.²⁸ Fakat aradan otuz yedi gün geçtiği halde Mabeyn'den ve Osmanlı Hariciyesi'nden istenen belgeler gönderilmediğinden iş akim kaldı.²⁹

Kısa süre sonra Cavit Bey cinayeti ile ilgili yayınlar unutuldu. Cavit Bey cinayetinin unutulmasının sebebi gündemin yoğunluğu idi. II. Abdülhamid, o sıralar Avrupa'ya firar eden eniştesi Damad Mahmud Celaleddin Paşa ile ilgileniyor, Münir Beyle olan mesaisi firari damat etrafında deveran ediyordu.

Sonuç

Sémaphore de Marseille ve Pierre Quilliard'ın yayını ile ilgili yaşananlardan beş yıl önce hazırlanan Basın Yönetmeliği'ne göre Fransa'da yabancı devlet adamları ve elçiler hakkında yapılan hakaret içerikli yayınlar için ceza uygulanmasına karar verilmiş fakat açılan davalardan sonuç alınamamıştı. Kanunların sağladığı kısıtlı haklardan yararlanmaya çalışan Osmanlı temsilcisinin yaptığı girişimin gerek Mabeyn'den istenen belgelerin gönderilmemesi gerek Fransız makamlarının tutumu sebebiyle sonuçsuz kaldığı anlaşılmaktadır.³⁰

Fransa'da basın hürriyeti gazetecilere geniş hareket alanı sağlıyordu. Avrupa ülkelerinde hükümet yetkilileri kendilerini ve dost ülke idarecilerini küçük düşürücü yayınlar hakkında bir şey yapamıyorlardı. Bu konuda Avrupa hükümetlerinin II. Abdülhamid'e elçileri aracılığıyla yaptıkları acziyet beyanları bir gerçeğin ifadesi idi. Fakat II. Abdülhamid yetiştirdiği kültür ve yaşadığı hayat bakımından Batılı bir devlet adamının sineye çekebileceği bir karikatür ya da uydurma bir mektubu tahammül edilemez bulabiliyordu. Bu durumda Osmanlı elçileri gerek padişah ve gerekse girişimde bulundukları ülke yetkilileri arasında defalarca tekrarlanan ve sonuç alınamayan anlamsız bir döngüyü yaşamak durumunda kalıyordu.

Kanunların sağladığı haklardan yararlanmaya çalışan Osmanlı temsilcilerinin yaptığı girişimlere verilen cevapların, Fransa hükümetinin değişen Doğu politikaları gereğince Osmanlı hükümeti ile ilişkilerin durumuna göre farklılık gösterdiği de oluyordu.

II. Abdülhamid, saltanatının başından sonuna kadar yabancı basında şahsı, saltanatı ve Osmanlı Devleti hakkında çıkan olumsuz yayınlara karşı mücadeleci bir politika takip etti. Bu mücadele, elçileri ve konsolosları seferber ederek yayın yapanları para ve madalya ile yanına çekme, mahkemeye başvurma ve kişisel dostlukları kullanmak şeklinde cereyan etti. II.

²⁶ Paris Sefareti'nden gönderilen şifreli telgrafa düşülen not için bkz. EK-IV.

²⁷ BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik (Y.PRK.EŞA)*, 34/21, 5 Receb 1317 (9 Kasım 1899).

²⁸ BOA, *Yıldız Esas Defterler (Y.EE.d)*, 1118, s. 13, 10 Receb 1317 (14 Kasım 1899).

²⁹ BOA, *Yıldız Esas Defterler (Y.EE.d)*, 1118, s. 19, 16 Şevval 1317 (19 Aralık 1899).

³⁰ BOA, *Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS)*, 321/135, 17 Ramazan 1312 (14 Mart 1895).

Abdülhamid'i yabancı basın konusunda mücadeleci bir politika takip etmeye yönlendiren etkenlerin başında, danışmanlarının para, madalya ve mahkeme yoluyla başarıya ulaşılacağı konusundaki telkinleri gelmekteydi. En önemli etken ise şüphesiz II. Abdülhamid'in kişisel özellikleri idi. Otoriter bir yönetici olarak şahsı ve saltanatı hakkındaki her şeyi kontrol edebileceğini düşünmesinin bu yöntemi tercih etmedeki payı büyüktü.

Sadrazam Halil Rıfatpaşazâde Cavit Bey'in öldürülmesi meselesinin şahsına dokunacak şekilde ele alındığı yazılara verdiği sert tepki, yabancı basın konusundaki tavrının boyutlarını anlamada önemli bir kıstas teşkil etmektedir. Fakat ilk anda "namus meselesi" olarak değerlendirdiği ve Osmanlı elçiliğini çekme derecesinde hiddetlendiği meseleyi, gündem yoğunluğu sebebiyle nisyanı terk ettiği anlaşılmaktadır. Paris Büyükelçiliği'nde uzun yıllar istihdam ettiği bendegânından Salih Münir Bey'in, Fransa'daki basın ve ifade özgürlüğüne dikkat çeken raporlarını dikkate almadığı ve yabancı basın konusunda saltanatının başında takip ettiği geleneksel yöntemleri saltanatının sonuna dek devam ettirdiği anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri (DH. SAİD.d), 93/35.

İrade Dahiliye (İ.DH), 1295/102400.

İrade Taltifat (İ.TAL), 135/35.

Yıldız Esas Defterler (Y.EE.d), 1115.

Yıldız Esas Defterler (Y.EE.d), 1118.

Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV), 196/106.

Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı (Y.PRK.BŞK), 52/88.

Yıldız Perakende Evrakı Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik (Y.PRK.EŞA), 34/21.

Yıldız Perakende Evrakı Hariciye (Y.PRK.HR), 26/38.

Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS), 321/135.

Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı (Y.A.RES), 84/14.

Makale ve Kitaplar

BALCI, Sezai, "Sultan II. Abdülhamid Döneminde Yabancı Basın", *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid*, Ed. Gülbadi Alan-Şakir Batmaz, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2011, C. V, s. 43-66.

BALCI, Sezai, *Babîali Tercüme Odası*, Libra Yayınları, İstanbul 2013.

"Bir Cinayet-i Müessife", *Sabah*, 8 Ekim 1899, s. 1.

BİRİNCİ, Ali, Münir Paşa, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

ÇORLU, Salih Münir, "II. Abdülhamid ve Ecnebi Matbuatı", *Akşam*, 24 Ekim 1938, s. 5.

DERİNGİL, Selim, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji*, Çev: Gül Çağalı Güven, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.

- GÖÇMEN, Muammer, II. Abdülhamid Döneminde Yabancı Basın Nasıl Takip Edilirdi?, *Tarih ve Toplum*, , C. XXII, S. 128, İstanbul 1994, s. 18-24.
- HIZLI, Kasım, *Paris Büyükelçisi Salih Münir Paşa'nın (Çorlu) Hayatı ve Faaliyetleri (1857-1939)*, (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2020.
- İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, C. III, İstanbul 2013.
- İRTEM, Süleyman Kani, *Sultan Abdülhamid ve Yıldız Kamarillası*, Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul 2003.
- İzzet Holo Paşa, *Abdülhamid'in Kara Kutusu Arap İzzet Holo Paşa'nın Günlükleri*, Haz: İbrahim Küreli, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019.
- KARAY, Refik Halid, *Bir Ömür Boyunca*, Haz: Yusuf Turan Günaydın, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- KOLOĞLU, Orhan, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yay., İstanbul 2006.
- KUNERALP, Sinan, *Son Devir Osmanlı Erkan ve Ricali (1839-1922)*, Isis Press, İstanbul 2003.
- Örikağasıade Hasan Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, Haz: Ali Adem Yörük, Dergah Yayınları, İstanbul 2007.
- ÖNCÜ, Edip, *The Beginnings Of Ottoman-German Partnership: Diplomatic And Military Relations Between Germany And The Ottoman Empire Before The First World War*, (Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2003.
- QUILLARD, Pierre, "Le Grand Assassin", *L'Aurore*, 27 Ekim 1899.
- SHORROCK, William, *French Imperialism in the Middle East: The Failure of Policy in Syria and Lebanon 1900-1914*, University of Wisconsin Press, Wisconsin 1976.
- SÖYLEMEZOĞLU, Galip Kemali, "Salih Münir PŞ", *Yedigün*, 7 Şubat 1939, s. 12-13.
- Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları Sultan Abdülhamid*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1999.
- YAVUZ, Fikretin, *Osmanlı Devleti'nde Ermeni Terörü 1896 Osmanlı Bankası Baskını*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

Ekler

EK-I: Sadrazam Halil Rıfat Paşa'nın oğlu Şura-yı Devlet azasından Cavit Bey (*Malumat*, sy. 205, 12 Ekim 1899)

EK-II: Paris Büyükelçisi Salih Münir Bey, 28 Kasım 1896.
(İstanbul Şehir Üniversitesi, Taha Toros Arşivi, 001561316008_001)

EK IV: Paris Büyükelçiliği'nden gönderilen şifreli telgrafa düşülen not.

(BOA, Y.PRK.EŞA, 34/21)

Y.PRK.EŞA.00034.00021.001